

<http://dx.doi.org/10.15407/ukrbotj72.01.085>

М.М.ЧУБІРКО

Ужгородський національний університет

вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна

ПРОФЕСОР Г.В.ТКАЧЕНКО: НА ПЕРЕХРЕСТЯХ НАУКИ І ЖИТТЯ

(до ювілейної дати Ужгородського національного університету)

Чубірко М.М. Професор Г.В. Ткаченко: на перехрестях науки і життя (до ювілейної дати Ужгородського національного університету).— Укр. ботан. журн. — 2015. — 72(1): 85–88.

Університет в Ужгороді був відкритий 1945 р. Біля його витоків стояв відомий учений у галузі фізіології рослин Григорій Володимирович Ткаченко — ректор Ужгородського державного університету упродовж 1949–1957 років. Він був організатором кафедри генетики і дарвінізму на вже заснованому в УжДУ біологічному факультеті. Згадується дружина Г.В.Ткаченка — Мотря Григорівна Кожура, яка також працювала в Ужгородському університеті асистенткою кафедри морфології і систематики рослин.

За роки викладацької і дослідницької роботи в УжДУ Г.В. Ткаченко опублікував 12 наукових праць, здебільшого пов'язаних із вивченням особливостей біології рослин різних сортів винограду в Закарпатті (цвітіння, запилення, запліднення тощо), впливу фізіологічно активних речовин на їхній ріст і розвиток, із практичними аспектами виноградарства.

К л ю ч о в і с л о в а: історія науки, Ужгородський державний університет, фізіологія рослин, Г.В. Ткаченко

У 1945 році, за рішенням Народної Ради Карпатської України від 5 грудня 1944 р., в Ужгороді був відкритий університет. Як відомо, ініціативу підтримала влада УРСР і з певним запізненням — влада СРСР.

Слід зазначити, що відкриття Ужгородського університету було нелегким завданням. Тим паче, що радянська влада планувала створення вишу на новоприєднаній території за зраз-

ком своїх ВНЗ, адже автономія Підкарпатська Русь, яка раніше належала Чехо-Словаччині, була приєднана до СРСР. Це означало, що новостворений виш слід забезпечити кадрами всіх рівнів: адміністративними, педагогічними, науковими тощо, а також обслуговуючим персоналом. Однак у повоєнні роки дефіцит саме таких фахівців відчувався по всій країні. Особливу увагу приділяли призначенню керівних кадрів і насамперед — ректора. На плечі очільника університету лягала важка ноша і відповідальність за всі ланки його діяльності. Знайти відповідну кандидатуру на посаду ректора було доволі складно, і тому за перше десятиліття існування Ужгородського державного університету в ньому змінилося троє ректорів. Третім із них, який прийшов на цю посаду в серпні 1949 року, був Григорій Володимирович Ткаченко. Врівноважений, поміркований, завжди стриманий і спокійний, він був антиподом рішучому й упевненому в собі попереднику. Мабуть, його вбачали зручним (якщо не ручним) для влади кандидатом на пост ректора.

© М.М. ЧУБІРКО, 2015

Народився Г.В. Ткаченко 6 лютого 1903 р. у с. Синявка Чернігівської обл., у селянській родині. Закінчив Чернігівський сільськогосподарський інститут (1926), працював агрономом, але потяг до науки привів його до аспірантури Харківського державного університету. Після успішного захисту кандидатської дисертації (1936) Григорій Володимирович працює в Криворізькому педагогічному інституті. До початку Великої Вітчизняної війни він керував кафедрою ботаніки, був заступником директора, а згодом — директором цього інституту. Тут доречно згадати про деякі нюанси особистого життя Григорія Володимировича, а саме про його дружину.

Мотря Григорівна Кожура в 1932 році закінчила семирічку в селі на Дніпропетровщині. З огляду на велику потребу в учительських кадрах дирекція школи відряджає здібну ученицю на чотиримісячні педагогічні курси в м. Нікополь. Згодом було вчителювання в школі, заочне навчання у педучилищі, а відтак — у Криворізькому педінституті. Як відмінницю й активну комсомолку її залишають в інституті, призначають асистентом кафедри ботаніки, де вона працювала до 1941 року. Вочевидь саме криворізький період, який збігся в житті Григорія Володимировича і Мотрі Григорівни, зіграв вирішальну роль у єднанні двох доль. Вродлива, розумна, енергійна асистентка кафедри ботаніки не могла не привабити доцента Г.В. Ткаченка, старшого від неї на 12 років.

...Війна враз зруйнувала всі плани і мрії молодої родини. Мобілізований до лав Червоної армії в перші ж дні 1941-го, Григорій Володимирович пройшов з боями всю війну.

Мотря пережила дві евакуації — спочатку в м. Моздок Ставропольського краю, а за рік — до м. Уч-Кургана Узбецької РСР. І там, і там вчителювала в школі. У 1943-му за призначенням переїхала до м. Тамбова, а ще через рік — до Москви, де працювала лаборантом, старшим лаборантом на хімічній базі, інженером-хіміком.

Війна скінчилася, щаслива Мотря Григорівна зустрічала чоловіка з фронту. Після демобілізації Григорій Володимирович отримав призначення на посаду заступника директора Львівського педінституту, а Мотря Григорівна — асистента кафедри ботаніки цього вишу. Пропрацювавши два роки у Львові, родина знову змінює місце роботи, цього разу — Мелітопольський педінститут: Григорій Володимирович — директор, його дру-

жина — асистент кафедри ботаніки. Успішна керівна робота в трьох інститутах обумовила призначення Г.В. Ткаченка в 1949 році на посаду ректора наймолодшого в Україні університету на крайньому заході країни — в Ужгороді (Рошко, 2004). Окрім того, йому доручили організацію кафедри генетики і дарвінізму на вже заснованому в УжДУ біологічному факультеті. Мотря Григорівна влаштовується асистентом кафедри морфології і систематики рослин. Подружжя, разом із дворічним сином, отримало для помешкання двоповерховий будинок, яким, до речі, не раз дорікали ректорові.

Маючи чималий досвід роботи на кафедрі ботаніки різних вишів, М.Г. Кожура швидко адаптувалася до умов нашого університету, була знаючим і вимогливим, професійним педагогом. Дещо складніші проблеми доводилося розв'язувати Г.В. Ткаченку. Якщо керівництво університету було вже більш-менш налагоджено, то створення кафедри генетики і дарвінізму виявилось надскладним завданням. Після ганебної сесії ВАСГНІЛ у 1948 р. в СРСР тотально знищувалася генетика як наука. Не лише генетиків, а й фахівців, наближених до цієї галузі, звільняють з роботи і репресують. В Ужгородському державному університеті до браку кваліфікованих кадрів додається ще й надзвичайно слабка матеріальна база.

Щоби поповнити кафедру необхідними спеціалістами, до Ужгорода з Ленінграда запрошують фахівця з фізіології рослин доцента Н.В. Атуріну. Викладання курсу дарвінізму Г.В. Ткаченко бере на себе. Згодом зусиллями ректора ситуація стабілізується, кафедра обирає класичний напрямок досліджень — фізіологія рослин, Григорій Володимирович визначає їхню тематику. З бездоганною інтуїцією вченого він обирає як перспективний об'єкт фізіологічних досліджень — виноград. Актуальність вивчення цієї рослини в Закарпатті очевидна, отож кафедра здійснює наукові експерименти протягом кількох десятиліть поспіль.

За роки викладацької і дослідницької роботи в Ужгородському державному університеті Г.В. Ткаченко опублікував 12 наукових праць (див. список), здебільшого пов'язаних із вивченням особливостей біології рослин різних сортів винограду в Закарпатті (цвітіння, запилення, запліднення тощо), впливу фізіологічно активних речовин на ріст і розвиток рослин, з практичними аспектами виноградарства.

Спливав час, життя поволі налагоджувалося як у країні, так і в університеті. Та як це часто буває, неприємності з'являються зненацька. 1957 року, на черговому конкурсі щодо заміщення посад на кафедрі морфології і систематики рослин, М.Г. Кожуру звинуватили у відсутності наукових досліджень і, попри визнання її педагогічної майстерності, звільнили з роботи. Між іншим, конкурентка, яка виграла конкурс, була аспіранткою завідувача кафедри і захистила кандидатську дисертацію лише чотири роки по тому.

Г.В. Ткаченко звільняється з усіх посад і йде в докторантуру. За два роки він повернувся на біологічний факультет Ужгородського університету і знову очолив створену ним кафедру фізіології рослин. У 1960 році доцент Г.В. Ткаченко успішно захистив докторську дисертацію на тему «Біологія цвітіння і запліднення винограду в Закарпатті».

Упродовж 1959—1960 років Григорій Володимирович читав лекції у Бухарестському університеті, куди був відряджений Міністерством вищої та спеціальної освіти СРСР.

У 1961 році Г.В. Ткаченко переходить на викладацьку роботу в Одеський державний університет.

На всіх, із ким спілкувався Григорій Володимирович — як ректор, завідувач кафедри, просто як фахівець-ботанік, він справляв враження вдумливої, доброзичливої, тактовної людини. Мені, в ті роки студентці біофаку, Г.В. Ткаченко пригадується людиною відстороненою, неговіркою, зосередженою на своїх проблемах і рефлексіях. У його постаті відчувалася якась незахищеність, вразливість. Мабуть, він полишив наш гостинний край із тягарем на серці через несправедливість, лукавство у взаєминах людей, але намагався це приховати у глибині душі...

Життя професора Григорія Володимировича Ткаченка обірвалося раптово, 24 вересня 1979 року. Похований він на Таїровському цвинтарі в Одесі.

Г.В. Ткаченко — автор та співавтор понад 50 наукових публікацій (Швець, Васильєва, 2000).

Слід зазначити, що Григорій Володимирович працював ректором у найважчі роки тоталітарного режиму в СРСР (1949—1956). У гнітючій атмосфері страху, підлабузництва, конформізму він своєю поведінкою демонстрував колегам, що за будь-яких обставин людина має зберігати честь і гідність.

ВИБРАНІ ПРАЦІ Г.В. ТКАЧЕНКА

- Ткаченко Г.В.* Влияние длины подрезки на урожай винограда // Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии. — 1953, 1Б 2. — С. 16—17.
- Ткаченко Г.В.* Мелкоягодность плодов винограда сорта Фурминт и меры борьбы с ней // Науч. зап. Ужгород. гос. ун-та. — Т. VIII. — Сер. Биол. — 1953. — С. 17—23.
- Ткаченко Г.В.* Избирательность оплодотворения в разных частях пестика // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1957. — № 1. — Сер. Биол. — С. 5—8.
- Ткаченко Г.В.* Плодоносность глазков винограда в условиях Закарпатья // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1957. — № 1. — Сер. Биол. — С. 9—11.
- Ткаченко Г.В.* Цветение винограда в условиях Закарпатья // Науч. зап. Ужгород. гос. ун-та. — 1957. — Т. XXIII. — С. 37—63.
- Ткаченко Г.В.* Влияние внутрисортного и межсортного опыления на урожай винограда // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1958. — № 2. — Сер. Биол. — С. 3—4.
- Ткаченко Г.В.* К вопросу развития эндосперма винограда // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1958. — № 3. — Сер. Биол. — С. 3—5.
- Ткаченко Г.В.* К вопросу о причинах горошения ягод винограда сорта Фурминт // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1959. — № 3. — Сер. Биол. — С. 15—17.
- Ткаченко Г.В.* Влияние гиббереллина на плодоношение винограда сорта Чауш // Физиология растений. — 1960. — 7. — С. 3.
- Ткаченко Г.В.* Влияние прищипывания на урожай винограда // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1961. — № 4. — Сер. Биол. — С. 3—6.
- Ткаченко Г.В.* Тератология цветка винограда // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1961. — № 4. — Сер. Биол. — С. 13—16.
- Ткаченко Г.В.* Бесплодность отдельных кустов винограда и меры борьбы с ней // Докл. и сообщ. Ужгород. гос. ун-та. — 1962. — № 5. — Сер. Биол. — С. 3—6.

Автор висловлює щирю подяку канд. біол. наук В.Г. Рошко (Ужгородський національний університет) за люб'язно надані публікації Г.В. Ткаченка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Швець Г.А., Васильєва Т.В.* Ткаченко Григорій Володимирович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Т. 4: Р — Я: біографічний словник / Упоряд., ред. В.В. Самодурова, І.В. Шепельська, Н.С. Тахтарова; відп. ред. В.А. Сминтина. — Одеса: АстроПринт, 2000. — С. 220—221.
- Рошко В.Г.* Історія біологічного факультету Ужгородського національного університету. — Ужгород: Мистецька лінія, 2004. — 140 с.

Рекомендує до друку
М.В. Шевера

Надійшла 21.10.2014 р.

Чубирко М.М. Профессор Г.В. Ткаченко: на перекрестках науки и жизни (к юбилейной дате Ужгородского национального университета).— Укр. ботан. журн. — 2015. — 72(1): 85–88.

Ужгородский национальный университет

Университет в Ужгороде был открыт в 1945 г. У его истоков стоял известный ученый в области физиологии растений Григорий Владимирович Ткаченко — ректор Ужгородского государственного университета в 1949–1957 годах. Он был организатором кафедры генетики и дарвинизма на созданном в УжГУ биологическом факультете. В сообщении вспоминается и жена Г.В.Ткаченко — М.Г. Кожура, которая тоже работала в Ужгородском университете ассистенткой кафедры морфологии и систематики растений. За годы преподавательской и исследовательской работы в УжГУ Г.В. Ткаченко опубликовал 12 научных трудов, в основном связанных с изучением особенностей биологии растений разных сортов винограда в Закарпатье (цветение, опыление, оплодотворение), влияния физиологически активных веществ на их рост и развитие, с практическими аспектами виноградарства.

Ключевые слова: история науки, Ужгородский государственный университет, физиология растений, Г.В. Ткаченко.

Chubirko M.M. Professor G.V. Tkachenko at the crossroads of science and life (on the anniversary date of Uzhgorod National University).— Ukr. Bot. J.— 2015.— 72(1): 85–88.

Uzhgorod National University

Uzhgorod State University was founded in 1945. One of its founders, a famous Ukrainian plant physiologist, Gryoriy V. Tkachenko, was a Rector of the University in 1949–1957. He was also an organizer of the Department of Genetics and Darwinism of the Uzhgorod State University. His wife, Motrya G. Kozhura, worked at the University as an assistant at the Department of Morphology and Systematics of Plants. During his teaching and scientific activity at the Uzhgorod State University, G.V. Tkachenko published 12 scientific papers on the biology of different grape varieties in Transcarpathia (flowering, pollination, fertilization, etc.), influence of physiologically active substances on the growth and development of plants, and practical aspects of viticulture.

Key words: history of science, Uzhgorod State University, plant physiology, G.V. Tkachenko.

НОВІ ВИДАННЯ

Лукаш А.В., Андриенко Т.Л. Ботанически ценные охраняемые природные территории Полесья.— Чернигов: Десна Полиграф, 2014. —104 с.

Лукаш О.В., Андриенко Т.Л. Ботанично цінні природно-заповідні території Полісся.— Чернігів: Десна Поліграф, 2014. —104 с.

У монографії наведена характеристика ботанично цінних природно-аповідних територій, які мають транснаціональне значення. Для кожної з них подана характеристика рослинного покриву. Акцентовано увагу на наявність созофітів, созологічно цінних рослинних угруповань, а також угруповань та екосистем що мають високу екологічну цінність і підлягають збереженню відповідно до ЕЕС Habitat Directive.

Видання розраховане на наукових співробітників, викладачів, студентів, працівників природоохоронних установ і всіх, хто цікавиться природою Полісся.